

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שלח, תשע"א
מספר 919מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על כמה מפירושי רש"י לפרשת המרגלים

פירושו של רש"י לכמה מהפסוקים בפרשתנו מעוררים כמה שאלות:

(א) על הכתוב "כָּלֶם אֲנָשִׁים" (יג:ג) אומר רש"י: "אנשים" לשון חשיבות, ואותה שעה כשרים היו. אבל על הכתוב בהמשך הפרשה "וַיִּלְכוּ וַיָּבֹאוּ" (יג:כו) הוא אומר: "מקיש הליכתן לביאתן, מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה". לכאורה, פירוש זה סותר את מה שאמר לעיל שביציאתן הם היו אנשים כשרים.

(ב) על הכתוב "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁיעַ בֶּן-נּוּן יְהוֹשֻׁעַ" (יג:טז) אומר רש"י: "התפלל עליו י-ה יושיעך מעצת מרגלים". מדוע לא התפלל משה רבנו גם על פֶּלֶב, או אפילו על כולם?

(ג) על הכתוב "וַיָּבֹא עַד-חֶבְרוֹן" (יג:כב) מביא רש"י את דברי הגמרא: "פֶּלֶב לבדו הלך לשם". מדוע יהושע לא הצטרף אליו?

(ד) "וַיַּעֲלוּ וַיִּתְּרוּ אֶת-הָאָרֶץ" (יג:כא) ובפסוק הסמוך שוב נאמר "וַיַּעֲלוּ בַּנֶּגֶב" וגו'. מדוע הכפילות הזאת?

(ה) לאחר שנשבע הקב"ה שהמרגלים לא יראו את הארץ, הוסיף: "וַיַּעֲבְדֵי כָּלֶב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֲרַת עֲמוֹ וַיִּמְלֵא אַחֲרֵי וַיְהִי אִתּוֹ אֶל-הָאָרֶץ" (יד:כד). מדוע לא נזכר כאן גם יהושע, כפי שהוא נזכר עם פֶּלֶב במקומות אחרים? מדוע משתמשת כאן התורה בביטויים "רוח אחרת"; "וימלא אחרי"; ולא בביטוי הרגיל בתורה 'ויעש כאשר צויתיו' או 'כאשר צנה ה' את משה' וכדו'. ואכן, רש"י מזכיר ביטוי כזה על הפסוק "וַיַּעֲלוּ וַיִּתְּרוּ אֶת-הָאָרֶץ": "כאשר ציווה משה". מה ראה רש"י לציין משפט זה באמצע תיאור הליכתם?

נראה לי שבפירוש רש"י, המתאר את הליכת המרגלים מבחינה גיאוגרפית, מצוי המפתח להבנת סיפור המרגלים, וממילא יתורצו כל השאלות שהצגנו.

משה שלח את המרגלים מקדש ברנע שמדרום-מערב לניצנה ואמר להם: "עלו זה בנגב ועליתם את-ההר" (יג:יז). בארץ ישראל "ההר" סתם הכוונה לגב ההר שראשיתו בדרום – בבקעת ערד, המשכו בהרי חברון, הרי ירושלים, הרי בית-אל והשומרון וסופו בגלבע. גבולה הדרומי של ארץ ישראל הוא למרגלות ההר בבקעת ערד. משה התווה את הדרך למרגלים ואמר להם לחצות את הנגב, כלומר ללכת מקדש ברנע לכיוון צפון-מזרח עד למרגלות ההר (יש המזהים דרך זו כ"דרך האתרים" הנזכרת בפרשת "חקת". ואכן אונקלוס מתרגם שם "אורח מאלליא", כלומר דרך המרגלים). בנקודת הגבול הדרומי של הארץ, למרגלות ההר, התחילה שליחות הריגול שלהם. עד לנקודה זו הם הלכו יחד ללא כל כוונה פסולה,¹ אך בכניסה לארץ ישראל התרחש פילוג. משה אמר להם לעלות לגב ההר ולהמשיך צפונה, אך הם סטו שמאלה והלכו לכיוון הים, חוף פלשת, שעליו נאמר ביציאת מצרים "וְלֹא-נָחֵם אֶל-לְהִים דְּרַךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים" (שמ' יג:יז). רק פֶּלֶב לבדו הלך בדיוק כפי שציווה משה ועלה לגב ההר, הגיע לחברון והשתטח על קברי אבות. לכן ברור גם מדוע משתמשת התורה בביטוי הייחודי "רוח אחרת", שמשמעו בפשטות: כיוון או צד אחר.

כאמור, המרגלים סטו מערבה, וכֶּלֶב עלה צפונה, כפי שמעיד הביטוי "וימלא אחרי" – מילא בדיוק את ההוראות של משה לעלות להר. וכאן השאלה: מה עשה יהושע? והתשובה: יהושע, כמנהיג שעתיד להכניס את העם לארץ, לא יכול לעזוב את העם. הוא היה חייב ללכת אתם בטוב וברע, לאחר שלא הצליח לשכנעם ללכת בדרך אשר ציווה משה. לפי זה ברור מדוע התפלל משה עליו בלבד: "י-ה יושיעך מעצת מרגלים";

¹ כמו שרומז משה "עלו זה בנגב" – 'זה' בגימטרייה 12: כולם ילכו יחד.

היינו, 'אף שתלך אתם במסלולם, אל תקבל את דעותיהם'. מתוך שמשה התפלל דווקא עליו, הבין יהושע את תפקידו שלא לעזוב אותם, ומסיבה זו הוא לא נזכר עם פֶּלֶב (יד: כד).
 הסיבה שמושה לא התפלל על כולם נעוצה אולי בהנחה ש"בדרך שאדם רוצה לילך מוליכים אותו" - כמשמעו. מכאן ברורה התשובה לשאלה הראשונה: "באותה שעה כשרים היו", כלומר עד נקודת כניסתם לארץ, ודברי רש"י בהמשך "מקיש הליכתם לביאתם" מתייחסים לרגע כניסתם לארץ עד שובם. אין לשאול מדוע רק פֶּלֶב הגיע לחברון, מאחר שהוא היה היחיד שהלך בדרך המוליכה לחברון. השאלה בדבר כפילות הפסוקים נפתרת אף היא: הפסוק "ויעלו בנגב" אמור על תחילת דרכם מקדש ברנע עד כניסתם לארץ, למרגלות דרום הר חברון, וההמשך הנכון הוא אכן "ויבא (כלב) עד חברון". שאר המרגלים הלכו, כאמור, מערבה עד רחוב לבוא חמת בגבולה הצפוני-מערבי של הארץ, כדברי רש"י: "הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד הים שבמקצוע מערב ומשם הלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבוא חמת במקצוע מערבית צפונית".

נותר לנו לבאר שתי שאלות: (א) מדוע הכתיב משה רבנו למרגלים את תוואי הליכתם? מה זה משנה באיזו דרך הם הולכים? (ב) מה הסיבה לסטיית המרגלים מהתוואי, ודווקא בכניסה לארץ ישראל?
 אברהם אבינו, אבי האומה הישראלית, הגיע מהצפון, נכנס לארץ, עלה לגב ההר והגיע לשכם. שם התגלה אליו הקב"ה והבטיחו: "לְיַרְעֶךָ אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת" (בר' יב: ז) – אזור ההר שבו שכן אברהם. לאחר מכן "וַיַּעֲתֶק מִשֵּׁם הַהָרָה" (ח) – אברהם המשיך ללכת על גב ההר עד הנגב, ומשם ירד למצרים. כשחזר משם הלך שוב באותו תוואי כמפורט בפסוקים, ושוב הבטיחו הקב"ה על ירושת הארץ ואמר לו: "קוּם הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאֶרְפָּה וּלְרַחֲבָה פִּי לְךָ אֶתְנַנֶּה" (בר' יג: יז). היינו לאחר שהלך אברהם על גב ההר הלוך ושוב וקנה בו אחיזה יכול הוא להתהלך לרוחב הארץ, כפי שדורשים חז"ל: "צא והכן וכבוש להם הדרך, שתהיה נוחה לבניך להיכבש" (ראו בבא בתרא ק ע"א). אברהם עשה עבודת הכנה והכשרה לבניו על ידי מסעותיו בארץ. גם עקידת יצחק שנעשתה על הר המוריה, בגב ההר, הייתה במוכן מסוים הכנה למקום המקדש הנקרא **ההר הטוב הזה**, וכן מלכות בית דוד, שראשיתה בחברון והמשכה בירושלים.

מכאן אפשר גם להבין מה הייתה המטרה בשליחת שנים עשר המרגלים: תפקידם היה ללכת באותו התוואי שבו הלך אברהם אבינו וגם בתוואי של יעקב בדרכו לחרן ובחזרתו משם. משמעות הליכתו של פֶּלֶב לחברון היא כביכול לומר לאבות: 'הנה אנחנו הדור הרביעי השבים הנה כפי שהבטיח הקב"ה לאברהם, וגם אנחנו הולכים בארץ לאורכה ולרוחבה בדרך שסללתם'. לכן נשלחו 12 נציגים, כדי שכל אחד יעשה פעולת הכשרה לשבטו בנחלת הארץ, מעין זו שעשה אברהם, כפי שאכן נאמר אצל פֶּלֶב שקיבל את הארץ "אֲשֶׁר דָּבַרְךָ-בָּהּ" (דב' א: לו). ההליכה בדרכי אבות מקבלת בהקשר זה משמעות נוספת: בצד הרוחני ובצד הגשמי אסורה כל סטייה מהדרך.²

יש פירושים המייחסים למרגלים חוסר ענווה.³ זמן קצר קודם לכן נבחרו הנשיאים לתפקידם, אך ידעו שתפקידם מוגבל רק לזמן נדודי העם במדבר, שכן בארץ ישראל תקום מלכות. כדי לנחול את הארץ זקוקים למידת הענווה, ולמדים זאת מההיקש בין דברי יהושע ופֶּלֶב האומרים בשובם: "טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד" (יד: ז), לבין דברי חז"ל בפרקי אבות: "מאוד מאוד הווי שפל רוח, שתקוות אנוש רימה" (ד, ד). ואכן, זה היה עונשם, שיצאו רימה ותולעה מלשונם (רש"י).

בתחילת פרשתנו מסביר רש"י מדוע נסמכה פרשת המרגלים לפרשת מרים, משום שהמרגלים דיברו לשון הרע כמו מרים ולא למדו מוסר מעונשה. אפשר להוסיף שסמיכות העניינים מלמדת גם על כך שהם לא למדו מענוותנותו של משה המודגשת בסוף הפרשה הקודמת, ולכן לקו. מידת הגאווה של המרגלים הסיטה אותם מדרכם. הם רצו שהקב"ה לא יכניס את בני ישראל לארץ, כדי שימשיכו בתפקיד הנשיאות, ולכן דיברו בגנותה. רואים כאן גם שעבֶרָה גוררת עֶבְרָה; מאי-ציות לדברי משה במסלול הליכתם בארץ, נגררו למרד בה, כפי שאומרים להם יהושע ופֶּלֶב "אֶךָ בְּה' אֵל-תִּמְרְדוּ" (יד: ט), וסופם היה במיתה משונה כנ"ל.
 כדי לסיים בדבר טוב נזכיר שמובא בספרי חסידות שכוונת המרגלים הייתה טובה: הם רצו שהמצב הקיים במדבר יימשך. הלוא אין שם דאגות פרנסה, חוסים תחת ענני כבוד ולומדים תורה ממושה רבנו. כשייכנסו לארץ כל זה ישתנה, ותורה מה תהא עליה! אך כמובן, כל הכוונות הטובות ביותר אינן עומדות כנגד: "לָמָּה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-פִּי ה' וְהוּא לֹא תִצְלַח" (יד: מא).

ישראל יוסקוביץ
 פתח-תקווה

² חז"ל אומרים: אין אדם עובר עֶבְרָה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות. כאן יש לפתגם זה משמעות עמוקה, כי זאת אותה 'רוח' כמובן של צד. אכן, הרוח שיטתה בהם והסיטה אותם מהדרך הרצויה.

³ באר משה על התורה לאדמו"ר מאו"רוב, ספר במדבר א, פרשת שלח, ת"א תש"מ.